

LENA ESKILSSON

Genmäle

I Lena Eskilssons genmäle diskuteras kvinno-idéhistorikers speciella svårigheter, då kvinnors föreställningar om verkligheten sällan uttrycks skriftligt. Hon framhåller vikten av att i en resonerande form tolka »kvinnlighetens betydelse» i Fogelstadkvinnornas visioner och faran i att lägga en styrande struktur över ett svårfångat material.

Min reaktion på Yvonne Hirdmans artikel/recension är komplex. Som kvinnohistoriker finner jag YH:s långa utläggning om samart/särart värd att diskutera. Som författare till *Drömmen om kamratsamhället, Kvinnliga Medborgarskolan på Fogelstad*, får jag en annan känsla. Hur kan min avhandling om medborgarskolan och Fogelstadkvinnorna – där jag inte ens använder de begrepp YH analyserar – tjäna som undersökningsobjekt för hennes problemställningar?

Yvonne Hirdmans sätt att behandla det jag gjort är anmärkningsvärt. Hon talar å ena sidan som opponent, å andra sidan som artikelförfattare vilket för mig signalerar jämlikt och mångsidigt debatterande. Vid en akademisk disputation däremot finns alltid en över- och underordning, en maktstruktur. Där ska jag – respondenten – försvara det jag gjort. Som opponent har YH stor frihet att välja ut och bedöma vissa delar eller aspekter av ett arbete och utelämnat andra. Denna position markeras i artikeln då hon inledningsvis deklarerar att recensionen koncentrerar sig kring *en* problematik. Yvonne Hirdman väljer då ett resonemang om samart/särart, ett begreppspar som jag alltså inte använder. Den implicita roll »samarten» och särarten enligt YH trots allt spelar i mitt arbete finner jag överdriven och inte belagd om man ser till helheten. Här känner jag mitt arbete godtyckligt utnyttjat för oklara syften. För kvinnovetenskapens skull, säger YH. Inför YH:s artikel/recension känner jag mig tvingad att

bli respondent (igen!). Det är inte någon entydigt stimulerande utgångspunkt, men jag ska göra ett försök – för min egen och kvinnovetenskapens skull. I motsats till YH utgår jag då från hela den bok jag faktiskt skrivit, inte den bok jag enligt YH borde ha skrivit.

Den bok YH ser i min avhandling är en tesdrivande undersökning. Hon bemödar sig att hitta en sådan tes som hon sedan menar att jag underlåter att belägga. Men jag driver ingen tes, jag resonerar. Det är möjligen en svaghet i min avhandling, men det är i så fall en svaghet jag delar med hela mitt ämne, idéhistoria. Idéhistoria är inget tesdrivande ämne i traditionell bemärkelse. Vi är snarast deskriptiva. Vi vill lyfta fram, visa på, referera, berätta – tolka. Yvonne Hirdman för ett stort väsen kring en frågeställning som för henne uppenbarligen betyder mycket. Jag kan inte komma ifrån intrycket att min avhandling gjorts till förevändning för att manifesteras en ståndpunkt och ett ställningstagande. Yvonne Hirdman har visserligen en del intressanta hypoteser, men jag har svårt att känna igen Fogelstad i dem.

Mot den bakgrunden ser jag här ingen anledning att ge mig in på ett resonemang om Rosa Mayreders – och YH:s – »stora förtvivan». Däremot vill jag redogöra för vad som varit vägledande i mitt arbete med medborgarskolan och Fogelstadgruppen. Fogelstadkvinnorna och deras verksamheter är exempel på perspektiv och personer som historien glömt bort. Deras konsekventa vänsterhåll-

ning och försök att mobilisera kvinnor till något gemensamt efter rösträtten och den formella jämlikheten slutade i »dead-end». Jag har medvetet strävat efter att lyssna till vad de haft att säga. Jag har velat ge utrymme för deras självförståelse. Vetenskapen har utrymme både för en inlevelsens och en misstänksamhetens hermeneutik. Det är möjligt att jag har lättare för den förstnämnda. Därmed har jag kanske ibland alltför okritiskt ställt upp på mina huvudpersoners historieskrivning. I denna kommentar ska jag träna mig i den andra strategin.

Yvonne Hirdman antyder att jag försökt få in för mycket på 250 sidor, att jag säger något »lite om alla dessa kvinnor, institutioner, program, politiska manifestationer etc vilka var för sig kunnat vara värda var sin avhandling». Jag har som de flesta bara skrivit en avhandling och eftersom Fogelstadmaterialet tidigare inte i någon större utsträckning behandlats valde jag att göra en bred och översiktlig bearbetning av inblandade personer och verksamheter. Detta har naturligtvis gjort att jag i vissa delar förlorat i djup och komplexitet. Tyngdpunkten i mitt arbete ligger emellertid i behandling av Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad – det framgår av titeln. Här har jag det stora källmaterialet, vilket påpekas flera gånger i inledningskapitlet.

Jag har också försökt mig på att idémässigt bearbeta en informell grupp, en kamraterskrets, en konstellation av kvinnor med intensiva, komplicerade relationer till varandra. Inför detta har jag känt mig osäker. Jag har saknat förebilder för hur man handskas med en grupp som inte var särskilt homogen vare sig till temperament eller åsikter, och som undvek att slå fast sina idéer i gemensamma skrifter och dokument. Den inbördes olikheten till trots, samlades de under ganska lång tid till gemensamma verksamheter. Detta intresserade mig. Deras aktiviteter syftade på olika sätt till att mobilisera kvinnliga medborgare att utifrån sina erfarenheter engagera sig i samhället. Fogelstadkvinnorna talade inte med en mun och skrev framförallt inte med gemensam penna. Men de startade en skola för kvinnor, med kvinnliga lärare och enbart kvinnor i förtroenderådet. De var

verksamma i en politisk kvinnoförening. De startade en tidning, *Tidevarvet*, i huvudsak för och av kvinnor. Deras aktioner – som Kvinnornas vapenlösa uppror mot kriget – riktade sig till kvinnor. De levde, arbetade och hade sina djupaste relationer med kvinnor. Yvonne Hirdman hävdar att jag inte kan bevisa att de därmed också hade några gemensamma värderingar ifråga om kvinnor och kvinnors insatser i samhället. Nej, jag kan inte peka på skriftliga dokument som säger något i stil med »Vi i Fogelstadgruppen anser att kvinnor ....», etc. Det finns inte några artiklar av någon eller av gruppen gemensamt i ämnet kvinnlighet, som även YH konstaterar. Att något är explicit uttryckt i en text verkar vara det som YH menar med att belägga något med fakta – vilket YH anser att min forskningsmiljö, Idéhistoriska institutionen i Umeå förstärkt med kvinnoforskare från olika ämnen, i och utanför Umeå – borde påtalat för mig på ett tidigt stadium. Det kan dock finnas även andra skäl än det YH spekulerar om. Själv tycker jag att det förefaller rimligt att tolka det Fogelstadkvinnorna *gjorde* som att de faktiskt utgick från att kvinnor hade något speciellt att tillföra samhället.

Idéhistoria är ett mycket textbundet ämne. I idéhistorisk forskning analyseras vanligtvis explicit uttryckta idéer. Svårigheten med att beskriva och analysera en grupp människor som jag sökt göra är att man inte i samma grad kan utgå från texter. Det finns helt enkelt inte så många gemensamma uttalanden. Men idéhistoriker måste också kunna ta sig an och bearbeta idéer exempelvis i en verksamhet. Detta är särskilt angeläget för en kvinno-idéhistoriker då kvinnors föreställningar om verkligheten sällan uttrycks skriftligt. Och inte bara verksamheter har i detta sammanhang intresserat mig. Även den samvaro/samhörighet som gruppen demonstrerar har sysselsatt mig. Vad betyder t ex vänskap och relationer för våra idéer och förhållningssätt? Jag har valt att inte stirra mig blind på texter, helt enkelt därför att det viktiga när det gäller denna grupp inte ligger där. Detta gäller för ö inte bara Fogelstadmaterialet. Kvinnor har inte i första hand samlats inför idédeklarationer och traktat, vilket avspeglas i historiskt källmaterial. Kvinnor har

samlats inför uppgifter. I detta finns naturligtvis också idéer och visioner. Det hade varit glädjande om vår ende professor i kvinnohistoria hade diskuterat detta vetenskapliga dilemma i genusforskningen. Yvonne Hirdman uppträder i stället mycket som en traditionell (idé)historiker. Jag hade här väntat mig större lyhörddhet för de intentioner jag haft i avhandlingen.

Jag vill till sist anknyta till Yvonne Hirdmans diskussion om samart/särart. Hon börjar sin artikel med att citera fröken Eli Ingelsson som 1936 talade vid Fogelstadförbundets årliga sommarmöten, som för det mesta hölls på Fogelstad. Advokaten Eva Andén eller läkaren Andrea Andreen-Svedberg (någon Eva Andréen-Svedberg som YH refererar till fanns inte i kretsen, vem av de andra det var har jag inte haft tid att kolla eftersom materialet finns på Kvinnohistoriska samlingarna i Göteborg) protesterade mot klyningen i manligt och kvinnligt. Två tydliga uttryck för ståndpunkterna likhet/särart som jag inte refererar i avhandlingen, vilket alldeles riktigt påpekas av YH. Mina skäl är enkla. Det faller utanför de tidsramar jag i titel och inledning angett ifråga om källmaterialet, 1925 – 1935. Detta kan ju tyckas som ett trivialt och småaktigt argument, men uttalandena från Fogelstadförbundets möte 1936 är inte alls unika. Varför skulle jag då använda just dessa? Jag kan inte riktigt förstå varför YH gör det, liknande uttalanden ifråga om likhet/särart finns i annat, mera centralt material. Och varför skulle bortväljandet av detta material vara tecken på min »respekt inför dessa historiska figurer»?

Jag är i alla fall överens med YH om att Fogelstadkvinnorna inte stod för någon entydig uppfattning om en kvinnlig särart, vare sig som grupp eller enskilda. Detta gäller även Elin Wägner som – kanske som en reaktion på de andras ambivalens – *utvecklades* mot den biologiskt förankrade särartsfeminism som genomsyrar *Väckarklocka* (1941). Den Elin Wägner som i en Tidevarvsartikel 1923 – »En negerstat i staten» – kraftigt polemiserade mot tendensen till polarisering och separation ifråga om åtgärder för »underprivilegierade grupper», som kvinnor och negrer, istället för integrering i det existerande

kan knappast ha varit helt övertygad om särarten. Artikeln refererar av mig. Det finns i Fogelstadmaterialet även många uttryck för likhetsståndpunkter. Man hävdade än det ena, än det andra. Inför detta kände jag viss frustration. Det verkar också YH ha känt inför Rosa Mayreders inkonsekventa ståndpunkter. Det hon då gör är en tolkning av vad Mayreder kan ha menat, hur hon kan ha resonerat. Yvonne Hirdman kommer fram till att hon måste ha gjort en uppdelning av människan i en överdel, där det individuella samartsperspektivet härskade, och en underdel där »olikheten» placerades. Tolkade gjorde även jag när jag såg att Fogelstadmaterialet och *Tidevarvet* innehöll förhållningssätt som för mig inte »gick ihop». Jag tolkade deras klivna tungor *och* inriktningen ifråga om deras sammantagna verksamheter så, att det fanns en implicit föreställning att kvinnor hade en särskild social och moralisk kompetens – en slags kvinnlig särart – som samhället behövde för att utvecklas i riktning mot ett tillstånd präglad av demokrati, jämlikhet och »samart». Ibland talade de om visionen, ibland om vägen. Jag beskriver särarten som kulturellt betingad därför att det nästan inte finns några hänvisningar till biologi eller moderlighet under den här perioden. Det var definitivt inte Honorine Hermelin som skrev versen till Ebba Holgersson om den drömda Moderlighetens framträdande i samhället. Det gjorde kursdeltagarna. (Dikten finns inte bara hos mig utan också i medborgarskolans arkiv på Kvinnohistoriska samlingarna i Göteborg.)

Jag diskuterar och tolkar »kvinnlighetens betydelse» i Fogelstadkvinnornas visioner, vilket jag ger uttryck för på några ställen. Detta beskriver YH som att jag för fram »ett slags besvärjande sanning» utan belägg. Den oklarhet hos Fogelstadkvinnorna som YH pekar på; spänningen och motsättningen, kunde ha bearbetats mera ingående för att kartlägga eventuella strategier inför rådande maktstruktur och underordning. Men allt låter sig inte fångas i fasta former och fyrfältstabeller. Jag har inte velat falla för frestelsen att lägga en styrande struktur över ett mångsidigt och svårfångat material.

Lena Eskilsson